

ביאורים

ראינו אתמול שאחד הביטויים בהם מופיע ההבדל בין אדם פחדן לבעל אומץ, הוא בכך שבעלי הגבורה פחות מושפעים מפגיעות מילוליות או פיזיות. הר"ן בוחר להרחיב מעט בנושא זה, ומביא בהקשר לכך את ציווי התורה - "לא תקלל חרש" [ויקרא יט, ד].

ציווי זה מעורר שאלה: האיסור לקלל אדם מיישראל הוא מובן, הדבר עלול לגרום לו צער וכאב. אך מדוע אסור לקלל חרש? הרי אינו שומע וכלל אינו מושפע מכך?

יוצא אפוא שהתורה דואגת לא רק שמושא הקללה לא יפגע, אלא גם למתרחש בנפש המקלל עצמו. מניין מגיע הצורך לקלל אדם אחר?

בשעה שאדם ניווק על ידי חברו, הוא צורב בזיכרונו את הכאב כך שהפגיעה היא מאוד מוחשית בשבילו, גם כאשר היא חלפה מהעולם, כגון פגיעות פיזיות שלא השאירו רושם או נתרפאו, או פגיעות מילוליות.

התחושה המוחשית של הפגיעה מציקה לאדם ומניעה אותו לעשות מעשה כדי לסלקה. חומרת התגובה תשתנה על פי חומרת הפגיעה ורגישותו של הנפגע. יש שתגובתם תהיה קללות וגידופים, יש שישבו בפגיעה בגוף או בממון, ויש שלא ידעו מנוח עד שיפגעו בנפשו של האדם שפגע בהם. על אף שתחושת הפגיעה והרצון להשיב, הינם טבעיים, התורה מצווה אותנו 'לא תקלל חרש' ודורשת מאיתנו לעבוד על מידותינו עד שלא נראה צורך לנקום. התורה מדגישה 'חרש' מתוך הבנת העמוקה, שכלפי אדם כזה, נרשה לעצמנו להוציא לפועל את תחושתנו הרעה, בדמות קללה, כיוון שהוא לא יחוש בדבר. על ידי ההקפדה שלא לקלל אפילו חרש, יחזור המזג, שאצל רבים מאיתנו נוטה אל העצבות והרצון לנקמה, לכיוון השמחה והגבורה, ויהיה ב'שיויו'. בעניין זה, לבעלי הגבורה יתרון. כיוון שמהירותם ויכולתם לנקום בקלות, גורמות, כאמור, שגם רושם הפגיעה ישכח מהר מדמיונם, מהתחושה שהנקמה כבר התבצעה.

על מנת להשלים את סוגיית הניחוש יש לברר את ניחושו של ר' יוחנן, עליו אומרת הגמרא שהיה בודק בינוקא, נער קטן. ר' יוחנן רצה לפגוש את שמואל, וביקש מהנער שיאמר פסוק. בעקבות הבדיקה שהניבה את הפסוק: "שמואל מת" [שמואל א כח, ג], החליט שלא לצאת לבבל. כפי שלמדנו, גם האמורא רב עשה ניחושים, אך כיוון שלא סמך עליהם מותר היה הדבר. אמנם לגבי ר' יוחנן לא נוכל לתרץ כך, שהרי סמך על ניחושו. אם כן, השאלה - כיצד זה מותר, חזרת למקומה. התשובה לכך היא, שאמירת פסוק על ידי קטן אינה ניחוש, אלא הופעה מסוימת של הנבואה שניטלה מאיתנו. אין זה מקרי שדווקא ר' יוחנן מכיר בכך, יותר מכל אמורא אחר: 'אמר ר' יוחנן: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות' [בבא בתרא יב:].

הרחבות

• טעמי המצוות

אָבֵל הַקְּפִידָה בְּעֵינָיו הַמְּקַלֵּל שְׂאֵל יִרְגִיל נִפְשׁוֹ לִבְקֶשֶׁת הַנְּקָמָה. הר"ן לא בהכרח מתייחס לסיבה מדוע אין לקלל חרש, שהרי עיקר הסיבה לקיום המצוות היא ש"חוקה חקתי - ואין להרהר אחריה" [מדרש תהלים ט]. נראה שהר"ן בא לתת טעם לאחד מפרטי המצווה, העוסקת בחרש. הסיבה לקיים מצוות לא נובעת מטעמיהן, אלא מכך שהקב"ה ציווה לקיימן. אף על פי כן, יש חשיבות רבה לידיעת טעמי המצוות:

א. הטעם נותן למצווה משמעות שכלית או רגשית המניעה את האדם לקיימה, כפי שכתב הרב קוק: "בעל הנשמה הגדולה, תיכף כשהוא עוסק במצווה, נשמתו ממנו שואלת מה היא תכליתה של המצווה, איך היא פועלת לטובה, באיזה אופן אפשר לקשור אותה עם הדעת ועם הרגש... ושמת המצווה ימצא תמיד לפי ערך הטעם והדעת שימצא במצווה" [שמונה קבצים א, ת].

ב. טעמי המצוות כוללים בתוכם יסודות רוחניים, שגם לולא היו מוסיפים נופך חדש למצווה - הם מעיקרי אמונתנו. כגון: "אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: זרעו שש והשמיתו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא" [סנהדרין לט]. במאכל טוב, הטעם משאיר רושם ממנו גם לאחר האכילה, וכמו כן השפעת המצווה גדילה כשמודעים לקיומם של טעמיה.

שאלות לדין

אם איננו מקבלים את דברי הר"ן לגבי הדם החם והקר, האם זה סותר בהכרח את דבריו לגבי תנועות הנפש?

מהו ההבדל העקרוני בין ניחוש לנבואה?

והוא מה שאמרה תורה (ויקרא יט יד): "לא תקלל חרש", ואין הפונה ב"חרש" לבד, שהרי אמרו (תורת כהנים קדושים פרשתא ב יג): "מניין לרבות כל אדם, תלמוד לומר (שמות כב כז): 'בעמך לא תאור', אבל הפונה בזה: כי הנפש בהתנועה לנקם מהמזיק לפי צורת ההזק הקימת בדמיון, הנה לא תסור מהיות מתנועעת עד שתגמול למזיק לפי צורת ההזק הרשימה בדמיון, וכאשר שלמה לו תנוח אותה התנועה ונעדרת אותה הצורה מהדמיון. ופעמים תשלמנו גמול בקללה ובחרופין לבד ותנוח בדעתה בשעור מה שהגיע למזיק מן ההזק באותם המאמרים והחרופין. ופעמים יהיה הענין יותר קשה ולא תנוח התנועה ההיא עד שתקח נפש המזיק ויתסלקה מהמציאות, וזהו התכלית. ופעמים תהיה תנועת הנפש לקטנה לבקש ענש המזיק, וזה לקטנות עונו, עד שתננוח התנועה ההיא בזעקות וגזמו אותו וקללו אותו. ואולי היה עולה במחשבתנו כי תכלית מה שצאסר לנו קללת איש מישראל - כשהיה משמיע אותו, למה ששיגהו מן הצער והפאב, אבל קללת חרש לא תהא אסורה, לכן הודעתנו כי התורה לא הקפידה בענין המקלל לבד, אבל הקפידה בענין המקלל שלא ירגיל נפשו לבקשת הנקמה, ובה זיה מזגו אל השויו, וכל זה אמנם מתכונות בעלי הגבורה אשר להם בזה הכנה טבעית. לכן בקש יהונתן לדעת אם הם מוכנים לגבורה או לבריחה. וכאשר מצא שהם מוכנים לפחד ויראה עלה עליהם ועשה והצליח. וזה אמנם לא היה בכלל נחש, כי זה ישפטהו עיון שכלי, ומנהגו של עולם הוא. ומה שאמר: "כל נחש שאינו כאליעזר" וכו', הפונה בזה: שכל נחש מן הנחשים האסורים שלא יסמך עליו כמו שהיו אלו סומכים בדבר המתר אינו נחש, ורב פשהיה בודק במברא לא היה תולה מעשיו באותם הדברים.

ואם תקשה: והרי אמרו: "רבי יוחנן בדיק בינוקא", ומן הנראה שהיה סומך במעשיו עליו כאליעזר עבד אברהם, שהרי אמרו שם: "פולוהו כי נח נפשיה דרב" וכו'. והתשובה: כי זה אינו מצדדי הנחשים, אבל הוא צד נבואה, כמו שאמרו בפרק קמא ד"בתרא" (ב"ב יב א): "אמר רבי יוחנן: מיום שחרב בית המקדש נטלה הנבואה מן הנביאים ונתנה לשוטים ולתינוקות".

ענין "לא תקלל חרש"

בהתנועעה - ההתעוררות והרצון. **שלמה** - כגמולה. **תקח נפש המזיק** - יהרגהו. **יטה מזגו אל השויו** - יטה את טבע נפשו ומידותיו אל דרך האמצע. **בדיק בינוקא** - שואל אותו "פסוק לי פסוקך". **מצדדי** - מאופני.